

Filozofie pro právníky, letní semestr 2018

Úkoly k seminárnímu cvičení č. 1.

Cílem semináře je procvičit porozumění a) významu základních pojmů a problémů: právo, morálka, etika;

b) základním etickým teoriím: řešení případu „Bankovní úředník“;

c) rozdílu mezi utilitaristickou a deontologickou etikou: řešení případu „Teror“.

d) vztahu práva a morálky: řešení případu „Odpuštění nájemného“;

Úkol č. 1 Vysvětlení základních pojmů: právo, morálka etika

Na základě Vašich dobrých znalostí z právní teorie se pokuste vymežit základní znaky či vlastnosti, které charakterizují morálku, etiku a právo.

Právo je

Morálka je

Etika je.....

Jaký je vztah mezi etikou a morálkou?.....

Úkol č. 2 Vysvětlení základních etických směrů

Na půdě etiky vznikla řada různých směrů, které lze rozdělit do tří velkých skupin: a) *etiky ctnosti (Aristotelés)*, b) *etiky vycházející z utilitarismu (J.Bentham, J.S.Mill)*, c) *deontologické etiky (I.Kant)*. K vysvětlení jejich rozdílů by Vám měl pomoci případ „Bankovní úředník“.

Případ: *Bankovní úředník*

„Leopold Lott je závistivým bankovním úředníkem, který velmi těžko snáší úspěch jiných lidí. Jednoho dne byl do úřadu přijat mladší kolega, který velmi rychle prokázal svůj podnikatelský talent. Když mu byl ve zkušební době svěřen úkol uzavřít velkou půjčku, Lott mu to nepokrytě záviděl a nezkušenému kolegovi odmítal pomáhat. Jednou jej mladý kolega požádal o radu a chtěl od něj znát určitou informaci, důležitou pro řešení svěřeného úkolu. Lott jej neodmítl, ale vědomě mu poskytl nepravdivou informaci o obchodních praktikách banky. Díky tomu se mladý kolega chybně rozhodl, co jej následně stálo pracovní místo, stal se nezaměstnaným a brzo na to, se mu rozpadlo i jeho manželství.“¹

Jednání bankovního úředníka Lotta bude z hlediska všech tří etických směrů bezpochyby hodnoceno jako nemorální. Tato hodnocení se budou lišit důvody, kdy je jednání z hlediska jednotlivých směrů spatřováno jako nemorální.

¹ Převzato a volněji přeloženo z němčiny. Viz k tomu HÜBNER, Dietmar. *Einführung in die philosophische Ethik*. Göttingen: Vadenhoeck -Ruprecht, 2014, s. 89.

Vaším úkolem je uvést: Proč lze jeho jednání hodnotit jako špatné či nemorální z hlediska: *etiky ctnosti, deontologické etiky či utilitarismu?*
(K doplnění vědomostí o uvedených směrech můžete využít kromě přednášky také informace uvedené na konci úkolu.)

Úkol č. 3 Rozdíl mezi deontologickou a utilitaristickou etikou

Na první přednášce jste zhlédli film, jehož obsah shrnuje případ „Teror“.

Případ: „Teror“

V říjnu 2016 odvysílala německá televize interaktivní filmové drama „Teror“. Jedná se o soudní drama dle předlohy divadelní hry Ferdinanda von Schiracha. Ústřední postavou je zde mladý pilot německé armády Lars Koch. Když obdrží centrála leteckého provozu hlášení o únosu letadla na cestě z Berlína do Mnichova, je právě on jedním ze dvou pilotů stíhaček, kteří okamžitě vystartují. Únosce Airbusu, na jehož palubě je 164 lidí vyhrožuje teroristickým útokem. Únosce chce letadlem vletět do zaplněné mnichovské Allianz Arény, ve které je právě 70 tisíc lidí. Oba piloti unesené letadlo dlouhé minuty sledují a když nereaguje na jejich výzvy, změnit směr letu, padne varovný výstřel. Major Koch se rozhodně navzdory příkazům nadřízených letadlo sestřelit. Všichni cestující, mezi kterými byly i děti, zemřou.

Koch je následně obžalovaný a soud má rozhodnout o jeho vině, zda je vrahem nevinných lidí nebo je hrdinou, který zachránil 70 tisíc lidí. Během soudního jednání státní zástupce i obhájce se ve své argumentaci odkazují na filozofická východiska deontologické a utilitaristické etiky; (státní zástupkyně se odvolávala na Kantovou etiku a obhájce argumentuje principy utilitarismu).

Soudce vystupující ve filmu vyzval diváky, aby rozhodli o vině či nevině odsouzeného. Vaším úkolem je tedy rozhodnout a doporučit soudci jaký rozsudek má vynést.

Postupujte následujícím způsobem:

a) zformulujte alespoň dva zásadní argumenty z pozice deontologické a utilitaristické etiky o tom, zda je major Koch vinným nebo nevinným;

b) na základě toho pak vysvětlíte, k jakému soudnímu rozhodnutí poskytuje argumenty kantovská pozice a k jakému utilitaristická;

c) zformulujte vlastní rozhodnutí, zda byste uznali pilota Kocha vinným či nevinným a tím zdůvodněte, ke které názorové pozici se přikláníte.

Úkol č. 4 Právo a morálka

Pojem práva je často vymezován na základě vztahu k morálce. K lepšímu porozumění jejich rozdílů a společných vlastností by vám měl pomoci případ „Odpuštění nájemného“.

„Jedna žena měla tři děti a při autonehodě jí zemřel manžel. Ze dne na den se stala vdovou. Bydlela v nájemném domě. Majitel domu se o její situaci dověděl a dal jí úlevu, kdy tři měsíce nemusela platit žádné nájemné. Po uplynutí třech měsíců však žena stále neplatila nájemné. Majitel ji po uplynutí dalšího měsíce od nehody dal výpověď z nájmu a začal soudně vymáhat své pohledávky.“

Tento případ je příkladem toho, že můžeme být aktéry jak právních, tak morálních vztahů, které se vzájemně neruší, nýbrž existují vedle sebe.

Úkol má dvě části:

I. a) Vysvětlete povahu vztahů, do kterých vstupují aktéři tohoto případu: kdy nabývá jejich vztah právní a kdy morální povahu?

(Povahu právních vztahů můžete konkretizovat na základě ustanovení NOZ. Znak morálních vztahů pak vysvětlíte na základě zaužívaných pravidel či zvyků, podle kterých je vztah mezi majitelem a nájemcem domu hodnocen jako morální či nemorální.)

Zodpovězte další otázky:

b) Kdy lze jednání majitele domu označit za ryze morální?

c) Jednal majitel domu také nemorálně?

d) Kdy lze označit jednání nájemnice za nemorální?

e) Dopustila se nájemnice porušení nějakého smluvního závazku?

f) Uspěje majitel domu při vymáhání svých pohledávek u soudů?

II. Na základě uvedeného případu se pokuste zobecnit tyto rozdíly mezi právem a morálkou: **a) Čím se liší morální a právní povinnost?**

b) Jaký je rozdíl mezi morální a právní normou?

Pomůcka k řešení úkolu č. 2 a 3.

Stručná charakteristika základních etických směrů: *etiky ctnosti, utilitaristické a deontologické etiky.*

➤ **Etika ctnosti** - ctnost, z řeckého slova *areté*, lat. *virtus*.

Co řeší etika ctnosti?

Klade důraz na charakter člověk, jeho ctnosti (morální vlastnosti). Ctnosti zde vystupují jako motivy morálního jednání. Kromě analýzy základních ctností a jejich třídění se tato etika zabývá také otázkami dobra a dobrého života. Zdůvodnění morálních soudů o tom, co je dobro nebo zlo a také otázky související s následky jeho činů mají zde druhořadý význam.

Základní pojmy: *ctnost, (také ve významu zdatnost), dobro a zlo, dobrý život, atd.*

Stoupenci: Etika ctnosti byla rozvíjena již ve starověku: *Platón a Aristotelés*; středověk: *Tomáš Akvinský (1225-1274)*; současnost: skotsko-americký etik *Alasdair MacIntyre (1929)* nebo americká filozofka *Martha Nussbaum (1947)*.

➤ **Deontologická etika (nebo i etika povinnosti).** Její název je odvozen z řeckého

pojmu – „*to deon*“, který je překládán ve významu *co je „vhodné“ či „potřebné“, co má být.*

Co řeší deontologická etika?

Odvozuje motivy jednání z dobré vůle jako zdroje toho, co má být morálně správné (Sollen). Morálně, správně jednat znamená, jednat v souladu s povinnostmi. Vychází se zde z přesvědčení, že je možné formulovat takový objektivní princip povinnosti, který by rozumně korigoval individuální vůli člověka. Zabývá se rovněž zdůvodněním platnosti morálních norem a pravidel.

Stoupenci této etiky odmítají princip maximalizace dobrých následků nad špatnými jako kritérium posuzování hodnoty lidského jednání. Rozhodující je zde morální hodnota motivu jednání.

Základní pojmy: *to, co má nebo mělo být („Sollen“), dobrá vůle, povinnost, odpovědnost, morální normy, pravidla, zásady, apod.*

Stoupenci: Hlavním představitelem je německý filozof *I.Kant*. V současnosti se o její kritickou rekonstrukci do podoby teorie diskursivní etiky pokusili němečtí filozofové *Jürgen Habermas (1929)* a *Karl-Otto Apel (1922-2017)*.

➤ **Teleologické směry v etice.** Slovo „*teleologie*“ pochází z řeckého „*telos*“, které je nejčastěji překládáno ve významu cíl nebo účel, ale i jako úspěch.

(Synonymem slov a teleologie je finalita; latinské slovo *finis* má význam cíl nebo účel.)

Co řeší teleologické směry v etice?

Za správné a morální se zde považuje jednání, jehož následky jsou přijatelné z hlediska jeho faktických důsledků. Obvykle se tyto teorie označují jako **konsekvencialistické**. Liší se podle toho, jakými následky se zabývají, resp. následky pro koho. Jedná-li se o přijatelnost následků pro mě sama, pak obvykle hovoříme o *etickém egoismu*, za který je často označován epikureismus. Naproti tomu *etický altruismus* pak zohledňuje přijatelnost následků pro druhé. Další variantě přijatelnosti následků se věnuje *utilitarismus*. Správnost či nesprávnost lidského jednání je zde posuzována podle přijatelnosti následků pro většinu společnosti. Přesněji, přijatelnost je zde poměřována užitkem, popřípadě blahem, a to podle známé zásady: „*co nejvíce štěstí pro co největší množství lidí*“. Utilitarismus na rozdíl od etiky ctnosti nepovažuje morální vlastnosti subjektu za kritérium správnosti či nesprávnosti jeho jednání. Z hlediska utilitarismu i ctnostný člověk může jednat nesprávně.

Základní pojmy a principy: *účel, cíl, užitečnost, štěstí; princip následků, princip užitečnosti, princip hédonismu, sociální princip.*

Stoupenci: zakladatele utilitarismu: anglický filozof *Jeremy Bentham (1748-1832)*, později *John Stuart Mill, (1806-1873)* nebo *Henry Sidgwick(1838-1900)*, K utilitarismu se dnes hlásí především australský etik *Petr Singer (1946)*. Ke známým stoupencům patřili i američtí autoři: *Richard Hare (1919-2002)*, *Richard Brandt (1910-1997)* nebo *John Smart (1920-2012)* a jiní.

Doporučení ke samostudiu:

K přemýšlení nad otázkami, které řeší film „Teror“ doporučujeme také k přečtení práci německého právního filozofa G. Radbrucha.

RADBRUCH, G. Pět minut právní filozofie. In RADBRUCH, G. O napětí mezi účely práva. Přeložil L. Hanuš. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 116-18.

Minuta první

Rozkaz je rozkaz, toto platí pro vojáka. Zákon je zákon, tak praví jurista. Zatímco ale pro vojáka je povinnost a právo k poslušnosti zanikají, pakliže mu je známo, že rozkaz směřuje ke zločinu nebo přestupku, právník od té doby, co asi před sto lety mezi juristy vymřeli zastánci přirozeného práva, žádné takové výjimky z platnosti zákona a z poslušnosti těch, kdo jsou podřízeni zákonu, nezná. Zákon platí, poněvadž je zákon a je zákonem, pokud v obvyklých případech disponujeme mocí se prosadit.

Toto pojetí zákona a jeho platnosti (označujeme jej pozitivistickým učením) učinilo právníky, jakož i lid bezbrannými proti svévolnějším, sebekrutějším a sebezločinnějším zákonům. V posledku ztotožňuje právo s mocí: pouze kde je moc, je i právo.

Minuta druhá

Byla zde vůle tuto tezi doplnit nebo nahradit jinou: právem je to, co prospívá lidu.

To znamená: svévole, porušení smlouvy a protiprávnost jsou potud, pokud prospívají lidu, právem. Což prakticky značí, že cokoliv se držiteli státní moci jeví jako obvykle prospěšné, každý nápad a jakýkoliv vrtoch despoty, trest bez zákona a rozsudku, nezákonné vraždění nemocných, jsou právem. To může znamenat, že vlastní prospěch vládnoucích je pojímán jako obecný prospěch. A právě takto byl ztotožněním práva a domnělého nebo údajného prospěchu lidu přeměněn právní stát ve stát protiprávní.

Nikoliv, nemůže platit, že vše, co prospívá lidu, je právem, spíše naopak: pouze to, co je právo, lidu prospívá.

Minuta třetí

Právo je vůlí ke spravedlnosti. Spravedlnost ale znamená: posuzovat bez ohledu na osobu, vše měřit stejným metrem.

Pakliže se oceňuje zavraždění politického odpůrce, pakliže se nařizuje vražda příslušníka jiné rasy, ale stejné činy směřující proti vlastním přívržencům jsou stíhány nejkrutějšími a nejvíce zhanobujícími tresty, pak nejde ani o spravedlnost, ani o právo.

Když zákony záměrně popírají vůli ke spravedlnosti, např. svévolně poskytují a odepírají lidská práva, potom postrádají tyto zákony platnost, pak jim lid není povinován poslušností, a tehdy musejí také právníci nalézt odvahu k tomu, aby jim odepřeli právní charakter.

Minuta čtvrtá

Není pochyb o tom, že vedle spravedlnosti je cílem práva také obecný prospěch. Není pochyb o tom, že rovněž zákon je takový, dokonce zákon špatný má stále ještě jednu hodnotu – zabezpečit právo vůči nejistotě. Není pochyb o tom, že lidská nedokonalost neumožňuje vždy v zákoně harmonicky sjednotit všechny tři hodnoty práva: obecný prospěch, právní jistotu a spravedlnost, a nezbývá než toliko uvážít, zda lze špatnému, škodlivému a nespravedlivému zákonu z důvodu právní jistoty přesto přiřknout platnost, či se mu má kvůli jeho nespravedlnosti nebo obecné škodlivosti platnost odepřít. Jedno se však musí hluboce vštípit do vědomí lidu a právníků: mohou existovat tak nespravedlivé a obecně škodlivé zákony, že se jim musí odepřít nejen platnost, ale i právní charakter.

Minuta pátá

Existují takto právní zásady, které jsou silnější než jakákoliv právo tvorba a v důsledku nichž postrádá zcela platnost zákon, který je s nimi v rozporu. Tyto zásady nazýváme přirozeným právem nebo právem plynoucím ze samotného rozumu. Zajisté jsou v detailech provázeny nikoliv ojedinělými váháními, ale prostřednictvím staletí byly vypracovány a v takzvaných prohlášeních lidských a občanských práv natolik konsenzuálně shromážděny takové pevné konstanty, že se zřetelem k mnohým z nich je s to žít pochybnosti již jen záměrná skepse.

Stejně myšlenky, vyjádřeno řečí víry, jsou ale obsaženy ve dvou biblických výrociích. Jednak je tam napsáno: Máte být poslušní vrchnosti, která má nad vámi moc. Na druhá straně je také ale psáno: Máte poslouchat více Boha než člověka- a to snad není toliko zbožné přání, nýbrž platná právní věta. Napětí mezi těmito dvěma výroky nelze ale řešit třetím, například výrokem: Co je císařovo, dávejte císaři, a co je Boží, Bohu- neboť také tento výrok ponechává hranice nejistými. Spíše naopak: přenechává řešení Božímu hlasu, který se ozývá ve svědomí jednotlivce v konfrontaci s jedinečným případem.